

Љубо Анђелић:

КАРАКТЕР ПРВИХ ОДБОРА НАРОДНЕ ВЛАСТИ У ЦРНОЈ ГОРИ

Говорио бих о неким оцјенама и тумачењу карактера првих одбора народне власти у Црној Гори, не толико због начина како су третирани у *Прегледу* колико због мјеста које им треба дати у коначном тексту историје Партије.

Први органи народне власти изабрани су у данима тринаестојулског устанка на скупштинама представника народне војске, или су наименовани од устаничких руководстава у Беранама, Колашину, Андријевици и Бијелом Пољу 20. и 21. јула 1941. године.

Настали у бурним данима устаничких борби против италијанских дивизија и квислиншких формација у Црној Гори, Боки и Санџаку, они су много значили као прве тековине устанка за организовање позадине и одржавање војске на подручјима гдје су вођене борбе. Њихов рад, усмјерен у правцу нормализације цјелокупног живота на ослобођеној територији, и замах у мобилизацији људских и материјалних резерви за борбу против окупатора, прекинула је за кратко вријеме јулско-августовска офанзива Италијана.

Оснивање ових одбора представља велику иницијативу, снажан захват у горућа питања устанка и политичку зрелост мјесних и партијских руководстава у Беранама, Колашину, Андријевици и Бијелом Пољу, што се најбоље може видјети из записника са скупштине представника града Берана, општина поличке, будимске, ржаничке, манастирске, горњоселске, штитарске и свих политичких странака одржане 21. јула 1941. године у сали Дома трезвености у Беранама:

„I. На ослобођеној територији овога краја са данашњим даном престају да постоје сви органи власти, а цјелокупну цивилну, судску и војну власт преузима народ.

II. Формира се Народни одбор ослобођења који ће имати цјелокупну власт у овом крају, а сачињаваће га претсједник, секретар и 19 чланова. У општинама да се изабере општински одбори и у селима сеоски.

III. Народни одбор ослобођења преузеће цјелокупну државну имовину и финансијска средства свих надлештава и банака и све употребити за потребе борбе за народно ослобођење.

IV. Гарантује се обезбјеђење личне сигурности и имовине свим грађанима овога краја, а који су обавезни да се одзивају свим захтјевима и одлукама Одбора.

V. На ослобођеној територији истицаће се као застава југословенска тробојка.“

Није потребно, овдје на овом скупу, детаљно говорити о значају одлука донесених на беранској скупштини, јер је о њима до сада много писано.

Сјутрадан по оснивању Одбора ослобођења у Беранама, Привремена врховна команда националноослободилачких група Црне Горе, Боке и Санџака даје упутство народу и командама одреда за избор представника народне власти и политичких органа у војним јединицама, у којем истиче да цјелокупна власт на ослобођеној територији привремено припада Врховној команди националноослободилачких трупа у Црној Гори, Боки и Санџаку. Ово упутство ћу дуже цитирати да би се боље схватило питање о којем говорим:

„Образовање привремених општинских и среских власти — каже се у упутству — извршиће се на основу следећих правила и принципа:

а) Досадашња административна подјела на општине и срезове остаје и даље у важности.

б) Право бирати и бити биран имају сви грађани који су напунили осамнаест година, мушкарци и жене, без обзира на вјероисповијест, националност и расу. Право гласа имају, разумије се, и војници. Немају право гласа лица која су се била ставила у службу непријатеља.

в) Грађани по градовима и селима, а војници у својим јединицама, бирају своје делегате, и то тако да сваких сто становника бира једног делегата, а сваких двадесет пет (војника) такође једног делегата. Војници бирају овоје делегате за своје општине по мјесту свога становања. Изабрани делегати одмах се саставе у сједницу и бирају општинску управу, која не мора бити изабрана од самих делегата, а имаће онолико чланова колико то потреба захтијева;

а) делегате за избор среских власти, и то тако да на сваких десет општинских делегата долази један срески. Сви срески делегати на заједничкој сједници бирају среску управу, која не мора бити из редова самих делегата, а имаће онолико чланова колико потреба захтијева;

б) скуп општинских делегата је врховна власт у општини. Он именује старјешине појединих села, засеока и насеља, а може у свако доба замијенити и општинску управу ако она ради против интереса народа.

в) скуп среских делегата је врховна власт у срезу. Он може смијенити среску управу кад год увиди да ова не ради у интересу народа: састаје се по потреби, али најмање једанпут у петнаест дана.“

Затим се у упутству говори да се свакоме гарантује лична слобода, неповредивост стана и имовине, слобода вјерских обреда и религиозних убјеђења, слобода исказивања мисли било којим путем, слобода одржавања збора и договора, забрана дјелатности политичких странака које су проповиједале антидемократска и фашистичка убјеђења, слободан рад свим политичким странкама које стоје на принципима демократије и националне неутралности и својим дјеловањем помажу националноослободилачку борбу народа. И на крају, што је најапсурдније, да пријаву нових странака могу чинити три лица која имају право гласа.

Ово упутство остало је само на папиру, што најбоље говори о његовом утопијском карактеру за сложене прилике у каквим се у лето и јесен 1941. године нашао устанак у Црној Гори.

На састанку Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору Санџак и Боку, које је одржано 8. августа у Каменику, према исказима учесника није дискутовано о првим органима народне власти у Црној Гори нити је уопште третирано питање народне власти. То се најбоље види из резолуције овог савјетовања.

У оцјени рада Покрајинског комитета за Црну Гору, Санџак и Боку, који се односи на стварање власти у јулским данима 1941. године, ЦК КПЈ критички се осврће 10. новембра, не на основу изјештаја о правом карактеру првих одбора народне власти у Црној Гори, него највјероватније на основу текста из упутства Привремене врховне команде од 22. јула у коме се говори да цјелокупна власт на ослобођеној територији привремено припада тој команди и формалистички разрађује врло компликовани систем избора општинских и средских управа. Осим тога, што је врло важно у овом упутству, општинске и средске управе имале би другостепену улогу у односу на стварну власт која је предвиђена за војне штабове и Привремену врховну команду, који би де факто и де јуре требало да буду суверени носилац власти на ослобођеној територији.

У писму Централног комитета од 10. новембра 1941. године Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору, Санџак и Боку, Тито и Кардељ говоре о основним задацима Партије на ослобођеној територији и изграђивању власти. Они о томе кажу: „Ви сте први пут, у јулу мјесецу, ишли погрешним путем, правили сте и смијешне прешке. Не упуштајте се у формалну демократију, него радите на томе да ћете у изграђивању власти покренути што веће масе. Довољно је да у селима на зборовима и дизањем руку изаберете народне одборе као органе народне власти, ако ће ти зборови бити претходно добро припремљени, а масе ће знати да се ради о њиховој власти.“

Покрајински комитет је у потпуности усвојио критику Тита и Кардеља, што се види из писма које је упутио 8. децембра Централном комитету. „У погледу организације власти на ослобођеној територији“, каже се у писму Покрајинског комитета, „пошли смо неправилним путем. У првом реду због тога што ни-

јесмо имали јасне перспективе, што најбоље свједочи стварање врховне управне власти за ослобођену територију. Тамо гдје смо поставили изборе народних одбора ушли су у те одборе и петоколонаша, јер су сви наши активисти били на фронту, тако да није било политичког рада Партије у масама.“

Ова оцјена првих одбора народне власти у Црној Гори уопште не стоји. Ево неколико примјера: од 11 чланова, колико је бројао Националноослободилачки одбор у Колашину, сви су до почетка до краја остали на линији народноослободилачког покрета. Једна трећина њих (чланови Партије) погинула је у прве двије године рата.

Први националноослободилачки одбор за андријевички срез бројао је 21 члана. Од тога једанаесторица су били чланови Партије, а неки од њих, као Мирко Вешовић и Богдан Нововић, истакнути руководиоци.

У Одбор ослобођења беранског среза који је бројио 21 члана ушли су уздигнутији партијски кадрови и организатори устанка Милан Куч, Панто Малишић, Саво Јоксимовић, Радомир Митровић, Божо Милачић. Према томе не стоји да су комунисти препустили рад у тим одборима петог колони, а још мање да није било политичког рада Партије у масама. Исто тако није постојала у то вријеме некаква врховна власт за ослобођену територију, колико је то било познато.

Оваква оцјена донекле је и разумљива за вријеме у којем је дата. Међутим, несхватљиво је да се и данас, када о раду првих органа народне власти у Црној Гори већ постоји читаво литература и историјски записник са прве сједнице Одбора ослобођења у Беранама, остаје при критици која је дошла из недовољне обавијештености и која је већ одавно превазиђена. Велики број аутора који су послале рата, а нарочито посљедњих година, писали, о развиту народне власти у Црној Гори, није улазио у карактер и суштину јулских одбора народне власти у Беранама, Колашину, Андријевици и Бијелом Пољу, него се круто држао једне критике која се најмање односила на рад тих одбора.

Од многих таквих примјера ја бих навео само два.

У књизи „Стварање социјалистичке Југославије“, која је 1960. године изашла у Загребу, Фрањо Туђман, третирајући ово питање, на једном мјесту каже:

„У развоју народноослободилачких одбора у току 1941. године биле су учињене крупне грешке усљед несхватања самог карактера ослободилачке борбе и револуције на којој је ЦК КПЈ указивао у неколико махова и дао одређене директиве за исправљање погрешних схватања. Народни одбори нису били постављени као органи нове револуционарне власти, већ као органи војних штабова за вршење послова у позадини. Војни органи били су тако постављени као виши органи власти. Осим тога, одбори нису били сматрани ни политичким органима народноослободилачког покрета већ само органима власти“.

Очигледно је да Туђман прилази третирању овог питања на основу текста из упутства Привремене врховне команде и да се некоректно крије иза ауторитета ЦК КПЈ.

Слично Туђману пише и Љубица Кандић-Милошевић. У Архиву за правне и друштвене науке (јубиларни број 1—2, 1961), у дужем чланку, који има претензије научне студије, аутор о првим одборима народне власти у Црној Гори пише следеће:

„Већ 22. јула 1941. године, каже она, издат је проглас Привремене врховне команде за Црну Гору, Боку и Санцак о образовању општинске и средске власти као и о организацији и задацима ове власти. Неколико таквих народних одбора у Беранама, Колашину и Андријевици формирану су у току јула 1941.“

Зачуђава чињеница да Љубица Кандић-Милошевић родом из Берана, није имала при руци записник са скупштине представника Берана на којој је изабран Одбор ослобођења. Када се већ бави питањима народне власти, морала је знати да је Одбор у Беранама изабран дан прије упутства Привремене врховне команде о избору општинске и средске власти. Ни у *Прегледу* није дата критичка оцјена првих одбора народне власти у Црној Гори. Умјесто тога у књизи је једном реченицом нотирано њихово постојање и подвучен њихов локални карактер, што није правилно (на ослобођеној територији истицаће се као застава југословенска тробојка).

Сигурно је да ће се у историји Савеза комуниста Југославије, која је у припреми, дати више простора развитку народне власти уопште, па према томе и јулским одборима у Црној Гори.

И не само то.

У том смислу требало би, у одређеној мјери, дати коначну оцјену карактеру ових првих клица државе која се рађала с првим устанничким путњевима.

На крају ћу изнијети своје мишљење о томе да је критика Тита и Кардеља од 10. новембра, која се односи на прву народну власт у Црној Гори, дата на основу текста — упутства Привремене врховне команде о избору општинских и средских управа и оног дијела текста из познатог писма друга Вељка у коме се по другом пут у времену од 22. јула до 8. августа даје директива како би требало приступити избору органа народне власти у Црној Гори. Оба ова документа потписао је Милован Ђилас, делегат ЦК КПЈ, и то први као књижевник, а други као друг Вељко.

Може се узети као сигурно да у материјалима Покрајинског комитета (резолуција са савјетовања Покрајинског комитета од 8. августа, писмо друга Вељка, упутство Привремене врховне команде за избор општинских и средских управа) није било никаквих докумената о карактеру и раду одбора у Бијељом Пољу, Беранама, Колашину и Андријевици. О њиховом раду остао је само један писани документ, познати берански записник, који је пронађен послје рата.

Само се усвајањем чињенице да није постојало ових докумената, који би били на увиду ЦК КПЈ, може доћи до поузданог закључка да се ријечи Тита и Кардеља о прављењу „смијешних грешака“ и тражењу „формалне демократије“ у стварању народне власти у јулу 1941. не односе на карактер првих органа народне власти у Црној Гори, него на разне пројекте који никада нијесу спровођени у живот.

Ако би се ово узело као тачно, онда се не би могла одржати ни критика ЦК КПЈ од 10. новембра, а још мање самокритика ЦК КПЈ од 10. децембра која окреће на главу суштину првих одбора народне власти у Андријевици, Беранама, Колашину и Бијелом Пољу.

Научна коректура свих ових тумачења и оцјена могућна је, поготово што данас о јулским одборима у Црној Гори постоји читава литература и један вјеродостојни докуменат од историјског значаја.

Само једна таква коректура помогла би будућим ауторима историје Савеза комуниста Југославије да на основу критичког прилажења тумачењу извора и мемоарске грађе одреде право мјесто јулских одбора народне власти у Црној Гори.

Дао бих на крају још неке напомене о неким питањима и проблемима које би требало рашчистити. У првом реду требало би ревидирати извјесна погрешна гледишта о „првом“, „другом“ и „трећем“ устанку у Црној Гори, која су исконструисана на основу докумената и мјеста из тих докумената која имају пропагандистички карактер. Друго, требало би критички преиспитати садржину свих извјештаја и оцјена партијских делегата који су прве двије године радили у Црној Гори, почев од делегата ЦК КПЈ до делегата мјесних комитета. Само се тако може утврдити у чему је суштина појединих грешака и скретања. У овом смислу навео бих само један примјерак. У писму делегата ЦК КПЈ Милована Ђиласа, упућеног Централном комитету Комунистичке партије Југославије, у оцјени Острошке скупштине на једном мјесту се каже: „Да је то била Скупштина замаскираних издајника“ на којој су попови „ишли даље улијево од Стаљина“. Међутим, постоји и Титова оцјена ове Скупштине. У одговору делегату ЦК КПЈ друг Тито на једном мјесту пише да је погрешно такво третирање Острошке скупштине чак и тада ако се неко од непријатеља налазио на тој Скупштини и да читаву ствар треба посматрати са становишта шта је Скупштина у Острогу значила за Црну Гору и какво је питање рјешавала.

Таквих случајева има још и њих би требало коначно рашчистити.